

RAZGRANIČAVANJE I OBJEDINJAVANJE FONDOVA U ARHIVIMA SR HRVATSKE

Đuro Zatezalo

Godine 1981. na sastanku Izvršnog odbora Saveza društava arhivskih radnika SR Hrvatske i na sastanku direktora arhiva dogovoreno je da se ova tema obradi na stručnom savjetovanju u Karlovcu 15. novembra 1982. Tom prilikom je zaključeno da će u njenoj obradi sudjelovati sve naše arhivske ustanove na taj način da će prikazati situaciju u svojim arhivima, tj. gdje se nalazi arhivska građa koja se odnosi na njihovo područje djelatnosti, bilo to kao cjeloviti fondovi ili njihovi dijelovi. Zatim da će se izraditi evidencije iz kojih će se vidjeti koja se arhivska građa nalazi kod pojedinog arhiva a ne odnosi se na njihovo područje djelatnosti. Dakle, pri samoj zamisli ovog referata računalo se da će on biti temeljen na iskustvu koje imaju svi naši arhivi, čime bi se dobila cjelovita slika ove problematike. Međutim, žalosno je što se mora reći da nismo dobili takve prikaze pa je ostalo na tome da o ovako složenoj problematici trebam govoriti jedino na osnovi vlastita razmišljanja i poznavanja prilika, te istaći samo neke prijedloge. To nije lako jer je ova problematika vjerojatno tako složena kad o njoj razmišljamo više od 25 godina, često je spominjemo kao zadatak koji smo trebali već davno obaviti da bismo lakše radili u našim ustanovama i istraživačima stvorili povoljnije uslove rada.

Razgraničavanje arhivske građe je vrlo važno pitanje kako između arhiva i drugih institucija unutar naše Republike, tako, rekli bismo, još važnije između republika te republičkih i saveznih arhiva. Ono je bez sumnje delikatno i tugaljivo pitanje jer sva dosadašnja nastojanja, da ne kažem pogađanja i odgađanja i tome slično, svode se na njegovu blokiranju, tj. neizvršavanju.

Razgraničavanje fondova ima veliki praktički i teoretski značaj. Za pravilan rad i funkcioniranje djelatnosti arhiva osnovni je uslov sredenost građe po fondovima. Da bi arhivi mogli ispunjavati svoje zadatke, da bi učinili građu pristupačnom istraživačima, moraju se dijelovi građe koji sačinjavaju jedan fond, a čuvaju se u više arhiva ili drugih ustanova, ujediniti na jednom mjestu, tj. u arhivu gdje određeni fond pripada. Zna se i to da se tek kada se razgraniči građa po fondovima, kada su oni cjeloviti, može pristupiti izradi informativnih sredstava i da se tek tada može svrsishodno koristiti kao historijski izvor.

Zato razgraničavanje fondova zahtijeva da mu se kompleksno priđe jer razdrobljenost arhivskih fondova otežava kvalitetniju obradu arhivske građe, ugrožava njenu efikasniju zaštitu i usporava i poskupljuje naučno-istraživački rad uopće. Pitanju razgraničavanja fondova i njihovu ujedinjavanju u zemljama gdje je razvijenija ova djelatnost prišlo se veoma davno s punom ozbiljnošću i postignuti su rezultati značajni za rad arhiva i istraživača. Iz prakse se vidi da smo sve izradili, i inventar i vodič, a da fond nije sređen jer mu se dijelovi nalaze još uvijek u nekoliko drugih ustanova i tako smo zavarali sebe i istraživače. Koliko je to pitanje značajno da mu već jednom trebamo ozbiljno pristupiti mogli bismo vidjeti iz niza primjera koje sada ovdje ne navodim.

Već nekoliko godina, kao istraživač određene dokumentacije s obzirom na problematiku kojom se bavim, mogu reći da se dugo spremamo da obavimo jedan posao iz arhivske djelatnosti toliko značajan za arhivistiku i historiografiju da je zbilja krajnje vrijeme da se makar u našoj Republici dogovorimo i da ovo pitanje trebamo i moramo riješiti bez obzira preko kojeg foruma ili tijela će se ono rješavati. Saveznim i republičkim propisima regulirana je stvarna nadležnost između arhivskih ustanova saveznog, republičkog i regionalnog karaktera. Međutim, fondovi se ne nalaze uvijek tamo gdje pripadaju i još teža ili žalosnija je činjenica da se dijelovi fonda koji se odnose, uzmimo za primjer, na područje djelatnosti arhiva u Pazinu, nalaze tek jednim dijelom u Pazinu, a u nekoliko svojih dijelova na drugim mjestima, bilo to u Arhivu Rijeke, Arhivu Hrvatske, Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta SR Hrvatske, Arhivu Jugoslavije, Arhivu SKJ u Beogradu ili u Arhivu Vojnoistorijskog instituta. Poimence mogao bi se navesti veliki broj fondova koji su ovako raštrkani ne samo unutar arhiva u jednoj republici, nego i daleko šire. Što su se pojedini fondovi, ili dijelovi fondova, našli na različitim mjestima i ne samo u arhivskim ustanovama nego i u bibliotekama, muzejima, centrima za historiju radničkog pokreta i NOB-a prije Zakonom utvrđene mreže arhivskih ustanova to nije nikakvo čudo ili šteta, nego dobro što su sačuvani tamo gdje jesu dok nije bilo arhiva u drugim krajevima, ali je iz historijskih i arhivističkih razloga neoprostivo da već do sada nismo izvršili razgraničavanje fondova između republika i unutar arhiva prije svega određene republike, a zatim arhiva i recimo biblioteke. Kažem arhiva i biblioteke da bih citirao jednog autora koji kaže: »Biblioteka je nešto, a arhiv je netko. Nešto može da se dijeli, da se cijepa, da se komada u zavisnosti od raznih bibliografskih sistema. Međutim, sasvim drugačije stoji stvar s arhivima, s nekim koji živi i diše — on se ne može rasparčati. Bilo bi odveć svirepo da mu skinete glavu da biste je stavili na jedno mjesto, da mu iščupate ruke i noge da biste ih položili drugdje, jer srce će kucati samo ako je tijelo sačuvano u cjelini.«

Mi postojeće stanje zadržavamo, odugovlačimo iako smo svi svjesni koliko na taj način štetimo unapređenju arhivske djelatnosti, radu na obradi fondova i naročito koliko štetimo historiografiji i onima koji se bave istraživanjem na temelju arhivske građe. I ne samo to, postoje i drugi razlozi. Mi često ističemo da nemamo dovoljno spremišnog prostora da bismo primili građu koja je dozrela da se primi u naše arhive, da ona propada na raznim tavanima i podrumima, ali nitko od nas nije kazao, još manje uradio, da je fond ili dio fonda koji se ne odnosi na nadležnost njegove institucije predao onom arhivu kojem to pripada i gdje se ljudi — istraživači za njega

interesiraju, a on primio na to mjesto građu iz svoje nadležnosti i tako je sačuvao za budućnost.

Razgraničenost fondova i objedinjavanje u njihove cjeline nije potrebno provesti samo zbog formalnih razloga već i zato što to traže praktične potrebe i specifični zahtjevi arhivistike. U razgraničavanju stvarne nadležnosti između arhivskih ustanova u našoj Republici svoj stav i zaključak donio je još 17. marta 1959. godine Arhivski savjet NR Hrvatske; tada je kazano da je razgraničavanje fondova unutar arhiva, njihovo ujedinjavanje kod onih institucija kamo oni pripadaju nužno zbog interesa historijske nauke i racionalnijeg rada istraživača kao i svih drugih korisnika arhivske građe. I u članu 33. Zakona o arhivima i arhivskoj građi u SR Hrvatskoj stoji da u »svrhu popunjavanja cjeline svojih fondova i arhivskih zbirki arhivi razmjenjuju arhivsku građu međusobno ili sa srodnim ustanovama«.

To znači da je u interesu nauke i istraživača historičara da na jednom mjestu, kao npr. u Arhivu Hrvatske, mogu doći do takvih podataka koji će im omogućiti da u cjelini razmatraju i proučavaju problematiku iz pojedinih područja života u cijeloj Republici. Isto tako, ako žele izučavati historiju jednog određenog kraja, da mogu naći potrebne cjelovite podatke u regionalnom arhivu. Već tada, tj. 1959. godine, utvrđeno je da s obzirom na prihvaćenu mrežu arhivskih ustanova u SR Hrvatskoj treba pristupiti razgraničavanju fondova između arhiva u Republici i njihovu objedinjavanju, a da pri preuzimanju i pohranjivanju arhivske građe treba poštivati princip organske cjeline jednog arhivskog fonda, kao i princip cjeline arhivskih fondova jedne arhivske ustanove. Bila je pokrenuta i jedna šira akcija preko Arhivskog savjeta Hrvatske da se izvrši i razgraničenje na područjima djelatnosti arhivskih institucija između arhiva, biblioteka, muzeja, muzeja revolucije, radničkih sveučilišta i drugih institucija gdje se nalaze dijelovi pojedinog fonda. Bili su postignuti i neki početni rezultati, međutim ubrzo je gotovo zamro rad na ovako jednoj značajnoj problematici. Činjenica je da razbijene arhivske cjeline, razdvojeni fondovi na različitim mjestima, poneki i širom Jugoslavije, čine veliku štetu arhivskoj djelatnosti i historiografiji. Mi moramo, poštujući utvrđenu nadležnost pojedinih arhivskih ustanova, pristupiti otklanjanju nepravilnosti koje su načinjene u prošlosti, bilo to iz objektivnih ili subjektivnih razloga.

Razgraničavanje fondova unutar naše Republike i između nje i drugih republika naše zemlje nije posao koji se treba u nedogled odlagati kako s historijske tačke gledišta, tako i s arhivističkog stanovišta jer je on upravo radi arhivistike više nego akutan.

Mi moramo ubrzati problem razgraničenja i provoditi ga odmah tamo gdje je to moguće. Zato predlažem da se mi arhivisti dogovorimo o izvršavanju ovoga značajnog zadatka za unapređenje naše službe i povoljnije izučavanje izvora o našoj prošlosti koji se čuvaju u našim arhivima. Predlažem da utvrdimo vrijeme do kada bi svi naši arhivi izradili popise građe, bilo dijelova ili cijelih fondova, i da ih dostave svima.

Nakon toga trebalo bi riješiti eventualne dileme, izvršiti usuglašavanje i slično. To znači da bi se onda između arhiva vršila dogovaranja o vremenu i načinu prema stvarnim mogućnostima svakog pojedinog arhiva o prijemu u svoja spremišta fondova i dijelova fondova koji se odnose na njegovo područje djelatnosti.

Kao zaključak i osnovni princip koji bismo trebali prihvatiti za dalji naš rad jest da arhivsku građu koja je rasturena na više mjesta, treba ujediniti jer je razdrobljenost ili rascjepkanost fondova u suprotnosti s osnovnim arhivističkim principima. Građu treba smjestiti u nadležne arhivske ustanove prema Zakonom utvrđenoj mreži arhiva.